

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՉ

(Շար. տե'ս «Բազմավեպ» 1975, ք. 3-4, էջ 397-412)

ԶՈՐՐՈՐԴ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

Եթէ ուշի ուշով քննելու ըլլանք Դ. Աւետարանը, պիտի տեսնենք որ՝ հակառակ հոն տիրող լեզուի, ոճի, բառամթերքի, վարդապետական տեսութիւններու, ներշնչումի ներդաշնակ ամբողջակա-նութեան, կան նաեւ հատուածներ, որոնք յետոյ աւելցուած ըլլալու տպաւորութիւնը կը թողուն ընթերցողին վրայ:

Հոն կը գտնենք նաեւ կարգ կանոնի խանգարումներ, տեղափոխութիւններ, ետեւ-առաջութիւններ, կրկնութիւններ, մէկ նիւթէն ուրիշ նիւթի ոստումներ, անկապակից նիւթեր, անհարկի ընդմիջումներ, առերեւոյթ հակասութիւններ, եւայլն:

Վերոյիշեալ երեւոյթներուն գոհացուցիչ լուծում մը տալու նըպատակով, բանասէրներու կողմէ յայտնուած են զանազան կարծիքներ:

Կ'արժէ որ աւելի մօտէն քննենք այս հարցը.

1) Դարերու ընթացքին վէճի առարկայ եղած է «շմացող կնոջ»⁷³ պատմութեան հարազատութիւնը:

Տարակոյսը առաջ եկած է անկէ՝ որ այդ պատմութիւնը կը պակսի յունական գրեթէ բոլոր հին ձեռագիրներուն մէջ, ինչպէս նաեւ Աւետարանի հին թարգմանութիւններէն շատերուն մէջ:

Նմանապէս, այդ պատմութիւնը անծանօթ է յոյն մատենագիրներու մեծամասնութեան՝ մինչեւ ԺԱ. դար:

73. Յովհ. Ե. 53 - Ը. 11:

Անոնցմէ զատ, «շմացող կնոջ» պատմութեան լեզուն եւ գրելակերպը, կարծէք, կը հեռանայ Յովհաննէս առաքեալի լեզուէն եւ ոճէն, եւ կը մօտենայ Ղուկաս աւետարանիչի լեզուին ու ոճին:

Հոս, վէճէ դուրս է, անշուշտ, այդ հատուածին ներշնչուած ըլլալու պարագան: Կանոնական ըլլալը ընդունելով հանդերձ, այսօր, լուրջ բանասէրներ հաւանական կը նկատեն այդ կտորին յետոյ աւելցուած ըլլալը:

2) Կարծիքներու տարբերութիւն կը տիրէ նաեւ, հինգերորդ դը-լուիի, չորրորդ հատուածի մասին, ուր գրուած է թէ «Տիրոջ հրեշտակը երբեմն երբեմն, Պրոքատիկէի աւագանը իջնելով, ջուրեր կը շարժէր»⁷⁴:

Վերի հատուածը, ընդհանրապէս կը պակսի հին եւ արժէք ներկայացնող բազմաթիւ ձեռագիրներու եւ թարգմանութիւններու մէջ:

Ս. Օգոստինոսի (354-430) հետեւեալ տողերը, «շուտով կը տեսնուէր ջուրին շարժիլը, բայց չէր տեսնուէր որմէ շարժիլը», մեզի մտածել կու տայ թէ մեծ Հայրապետի ձեռքին ներքեւ գտնուող Աւետարաններուն մէջ, կը պակսէր չորրորդ համարը, որոնք մէջ յըստակօրէն ըսուած է, որ ջուրը շարժողը «տիրոջ հրեշտակն» էր:

Ըսենք նաեւ որ V. Martin, 1956ին գտած եւ հրատարակած Papyrus Bodmer II կոչուած ձեռագիրին մէջ, որ ըստ բանասէր-ների՝ մօտ 200 թուականին գրուած ըլլալու է, չկայ ո՛չ շնացող կնոջ պատմութիւնը, ոչ ալ Պրոքատիկէի աւագանին հրեշտակի նկարագրութիւնը:

Այս բոլորը նկատի առած, այսօր, քիչ չէ թիւը այն մասնագէտ-ներուն, որոնք կը մերժեն չորրորդ համարին հարազատութիւնը:

3) Պէտք է աւելցնել, թէ վերոյիշեալ հինգերորդ գլուխին սա վերջին տողն ալ, «որով կը սպասէիմ ջուրերու շարժելուն»⁷⁵, կը պակսի շատ մը հին ձեռագիրներու մէջ:

Բանասէրներու բազմութիւն մը, սակայն, կ'ընդունի այդ տողին հարազատ ըլլալը, որովհետեւ ան սերտօրէն կապ ունի եօթներորդ համարին հետ, ուր գրուած է. «Տէ՛ր, պատասխանեց հիւանդը, մէկը հունիմ որ զիս աւագան նետէ, երբ ջուրը շարժի»⁷⁶:

4) Տարակոյսներ կան նաեւ քառմեկերորդ գլուխի մասին: Շատ շատեր այն կարծիքէն են, որ վերջին գլուխը աւելցուած է Յովհան-նէս առաքեալի աշակերտներէն մէկուն կողմէ:

74. Յովհ. Ե. 4:

75. Յովհ. Ե. 3:

76. Յովհ. Ե. 7:

այն սկզբնական կարգ կանոնը, որ պետք է եղած ըլլայ Դ. Աւետարանի մէջ:

Պէտք է ըսել որ վերոյիշեալ սրբագրիչներուն կատարած ետեւառաջութիւնները, շատ անգամ կամայական են եւ չեն գոհացներ բանականութիւնը:

F. R. Hoare-ի համաձայն, Աւետարանիչի քարտուղարը, Դ. Աւետարանի ձեռագիրները, խառնակ վիճակի մէջ ստացած է հեղինակէն եւ չէ կրցած տրամաբանական կարգ կանոն դնել անոնց մէջ⁸³:

Wellhausen (1907), Schwartz (1908) եւ ուրիշներ այն կարծիքէն են, որ Դ. Աւետարանը կազմուած է հին զանազան վաւերաթուղթերու միաձուլումով: Ուրիշներու համաձայն, Դ. Աւետարանի որպէս խորք, ծառայած է ընդարձակ գրութիւն մը, որուն վրայ եկած աւելցած են ուրիշ գրութիւններ: Եւ հուսկ եղած են մարգիկ, որոնց համաձայն, Դ. Աւետարանը կազմուած է զանազան աղբիւրներէ:

R. Bultman կ'ըսէ թէ Դ. Աւետարանի աղբիւրները եղած են, ա. Քրիստոսի քարոզները, Բ. Քրիստոսի հրաշքները, Գ. Անջատ սլաւոմուածքներ, ինչպէս նաեւ Յիսուսի չարչարանքները նկարագրող գրութիւն մը, եւայլն, որոնք վերջնական խմբագրողի մը ձեռքը հասած են խառնակ վիճակի մէջ:

Bultmann, աւելի առաջ երթալով, կը գրէ, թէ Դ. Աւետարանի վերջին խմբագրողն ալ իր կարգին, ներշնչուելով համաբարբառ միւս երեք աւետարաններէն եւ նոյն շրջանին տիրող քրիստոնէական մըտայնութենէն, զանազան յաւելումներ ըրած է իր կողմէ, առանց սակայն կարենալու վերջնական կարգ կանոն մը դնել Դ. Աւետարանին մէջ:

M. Laconi, իտալացի բանասէրը, կը ջանայ փաստել, որ Դ. Աւետարանի մէջ գտնուող Յիսուսի քարոզները եւ հրաշքները, երկու տարբեր գրութիւններ էին, որոնց մէջ ոճի եւ գաղափարի թեթեւ տարբերութիւն մը նշմարելի է:

Աւետարանիչը ուզած է, իր մտադրած կրօնական ծրագրի մը ուղղութեամբ, այդ երկու գրութիւնները միաձուլել, յաջողելով դնել նաեւ իր աստուածաբանի կնիքը⁸⁴:

Մասնագէտներու մեծամասնութիւնը, սակայն, համաձայն է, որ Դ. Աւետարանի մէջ գտնուող կարգ կանոնը լուրջ փոփոխութիւն մը չէ կրած, քանի որ մեզի հասած բոլոր հին ձեռագիրները եւ թարգմանութիւնները ունին միեւնոյն կարգ կանոնը:

83. F. R. HOARE, *Original order and chapters of St. John's Gospel*, London, 1944.

84. M. LACONI, *La critica letteraria applicata al quarto Vangelo*, in *San Giovanni. Atti della XVII settimana Biblica*, Brescia, 1968, 84-85.

Նոյն իսկ «Papyrus Bodmer II» կոչուած ձեռագիրը, որ գիտնականներու համաձայն, 200 թուականի գրութիւն կը համարուի, միեւնոյն կարգ կանոնը կը պահէ:

ԱՌԵՐԵՒՈՅԹ ՀԱՎԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ըսինք թէ Դ. Աւետարանին մէջ բացի յաւելումներէն եւ կարգ կանոնի պահպանէն, կ'երեւին նաեւ, արտաքսապէս իրարու հակասող, նկարագրութիւններ, կրկնութիւններ, եւայլն:

Տանք քանի մը օրինակներ:

Գ. գլուխին մէջ գրուած է. «աշակերտները Յովհաննէսին մօտ եկան եւ ըսին. Ռաբբի, ան, որ քեզի հետ էր Յորդանանի միւս կողմը, ... ահա ան ալ կը մկրտէ»⁸⁵:

Իսկ Դ. գլուխին մէջ գրուած է թէ «Յիսուս ինքը անձամբ չէր մկրտէր»⁸⁶:

ԺԳ. գլուխին մէջ, Պետրոս Յիսուսին կը հարցնէ. «Տէր, ո՞ւր կ'երթաս»⁸⁷. մինչ ԺԶ. գլուխին մէջ, Յիսուս կը զարմանայ, թէ ինչո՞ւ աշակերտներէն ոեւէ մէկը իրեն չի հարցնէր, թէ ո՞ւր կ'երթայ. «Ձեզմէ ո՞չ մէկը կը հարցնէ, թէ ո՞ւր կ'երթաս»⁸⁸:

Աւելցնենք նաեւ, թէ Դ. Աւետարանին մէջ կան նաեւ ինչ ինչ հատուածներ, որոնք միւս երեք աւետարաններէն առնուած ըլլալու տպաւորութիւնը կը թողուն. օրինակ ԺԲ. 25, ԺԳ. 16, 20, Ի. 23, եւայլն համարները⁸⁹:

Աչքի առջեւ ունենալով վերոյիշեալ երեւոյթները, կարգ մը հեղինակներ կ'եզրակացնեն, թէ Դ. Աւետարանը, ուղղակի Յովհաննէս առաքելի ձեռքէն չէ ելած:

Ահաւասիկ անոնց պատճառարանութիւնը. «Եթէ Դ. Աւետարանը ուղղակի Յովհաննէսի ձեռքէն ելած ըլլար, այնպէս ինչպէս մեզի կը ներկայանայ իր արդի ձեւով, հեղինակը, ապահովաբար պիտի խուսափէր կրկնութիւններէ, բնագրային տեղափոխութիւններէ, եւ այլն»⁹⁰:

P. Braun, իր կարգին, չի կրնար հաւատալ թէ գալիլիացի առաքել մը, որ միայն եբրայական դաստիարակութիւն ունի, մէկ հարուածով կարենայ գրած ըլլալ Դ. Աւետարանը:

85. Յովհ. Գ. 5:

86. Յովհ. Դ. 2:

87. Յովհ. ԺԳ. 36:

88. Յովհ. ԺԶ. 6:

89. M. Laconi-ի համաձայն վերոյիշեալ կոորդները՝ Յովհաննէսի աշակերտներուն կողմէ ներմուծուած են Դ. Աւետարանին մէջ:

90. *Il messaggio della salvezza*, Դ. հատոր, 1969, էջ 819-820:

Դ. Աւետարանը, միւս երեք աւետարաններէն կը տարբերի նախ, տեղագրական եւ ժամանակագրական կարգ մը կէտերու մէջ:

Դ. Աւետարանի մէջ ընդհանրապէս նկարագրուած է Յիսուսի՝ Երուսաղէմի եւ Յուդայի մէջ ունեցած գործունէութիւնը, մինչդեռ երեք աւետարաններու մէջ, առաւելապէս Յիսուսի՝ Գալիլիայի մէջ ապրած կեանքն է որ գրուած է:

Դ. Աւետարանի համաձայն, Յիսուս, իր կեանքի ընթացքին առ նուազն չորս անգամ Երուսաղէմ դացած է, մինչդեռ երեք աւետարաններու մէջ, երկարօրէն նկարագրուած է Յիսուսի վերջին ճամբորդութիւնը դէպի Երուսաղէմ, ուր կը ձերբակալուի, կը չարչարուի, կը խաչուի, եւ հուսկ յարութիւն կ'առնէ:

Դ. Աւետարանի մէջ Յիսուս իր հրապարակային առաքելութիւնը կը սկսի Յովհաննէս Մկրտիչի բանտարկութենէն առաջ եւ կը տեւէ երկու տարիէ աւելի:

Երեք Աւետարաններու մէջ Յիսուսի քարոզութիւնը կը սկսի Յովհաննէս Մկրտիչի բանտարկութենէն ետք:

Երեք զատկական տօներ կը յիշատակուին Դ. Աւետարանի մէջ, մինչ երեք աւետարաններու մէջ մէկ զատկական տօնի յիշատակութիւն կայ:

Համաբարբառ աւետարաններու մէջ՝ նկարագրուած 29 հրաշքներէն, միայն երկուքը կը յիշատակուի Դ. Աւետարանին մէջ, հացերու բազմացումին եւ Յիսուսի ջուրին վրայէն քայլելու հրաշքները:

Դ. Աւետարանի մէջ կան հինգ հրաշքներ, որոնց մասին ո'չ մէկ խօսք կը գտնենք միւս երեք աւետարաններուն մէջ: Այս հինգ հրաշքներն են. ա. Կանայի մէջ ջուրը՝ դիւնիի վերածելու հրաշքը⁹³, Բ. Իշխանազունին բժշկութիւնը⁹⁴, Գ. Պրոքատիկէի անդամալոյծին հրաշքը⁹⁵, Դ. Ի ծնէ կոյրին բուժումը⁹⁶ եւ Ե. Ղազարի յարութիւնը⁹⁷:

Դ. Աւետարանի համաձայն, Յիսուս երկար ճառերով կը սորվեցնէ իր վարդապետութիւնը: Հոն յայտնուած դադափարները, լոյս, կեանք, փառք, ճշմարտութիւն, եւայլն, տեղ տեղ վերացական են: Յիսուսի լեզուն բարձրաթիւ է եւ խօսքերը լի վեհ իմաստներով:

Մինչ համաբարբառ աւետարաններու մէջ, Յիսուսի քարոզները լի են առակներով: Լեզուն պարզ է եւ պատկերաւոր, դիւրամատչելի եւ հասկնալի ամէնէն:

93. Յովհ. Բ. 1-11:

94. Յովհ. Դ. 46-54:

95. Յովհ. Ե. 1-9:

96. Յովհ. Թ. 1-7:

97. Յովհ. ԺԱ. 33-44:

Դ. Աւետարանին մէջ, Յիսուսի հակառակորդները, ընդհանրապէս, Հրեաներն են: Իսկ միւս աւետարաններուն մէջ՝ Փարիսեցիները, դպիրները, Սադուկեցիները եւ գալիլիացի ամբոխը:

Յովհաննէս աւետարանիչ կ'ընդգծէ Յիսուսի՝ Աստուծոյ Որդի ըլլալը, որ իր երկնաւոր Հայրը մարդկութեան յայտնելու համար եկած է աշխարհ, մինչ միւս աւետարանիչներու մօտ մենք կը տեսնենք Յիսուսը, որպէս Մարդու Որդի, բարի եւ ողորմած, որ կը քարոզէ Աստուծոյ արքայութեան մօտ ըլլալը⁹⁸, եւայլն:

Վերոյիշեալ եւ ուրիշ նման տարբերութիւնները նկատի առնելով բանասէրներ՝ Դ. Աւետարանի եւ համաբարբառ Աւետարաններու կապակցութեան մասին իրարու ներհակ կարծիքներ յայտնած են:

Եկեղեցւոյ հին Հայրերէն՝ Կղեմէս Աղեքսանդրացի, Եւսեբիոս, Եպիփան եւ ուրիշներ կ'ըսէին թէ Յովհաննէս առաքեալ փափաքած է լրացնել՝ իրմէ առաջ լոյս տեսած երեք Աւետարաններու պակաս կէտերը եւ ըստ Կղեմէս Աղեքսանդրացիի բացատրութեան, «եռգետր» դարձնել զանոնք:

Նոր շրջանի հեղինակներէն շատեր, գլխաւորաբար Zahn, հետեւելով՝ վերը յիշուած Հայրերու կարծիքին, կ'ընդունին թէ Յովհաննէս, տէր ըլլալով հանդերձ եղական նկարագրի մը, աչքի առջեւ ունեցած է համաբարբառ երեք աւետարանները եւ ուզած է ճշխացնել, կատարելագործել նորանոր նիւթերով, գերազանցելով զանոնք:

Սոյն կարծիքին հետեւորդներէն ոմանց համաձայն, Դ. Աւետարանին մէջ ներկայացուած է աւելի վեհ եւ կատարեալ Յիսուս մը, որ անջատուած է կարծես իր ապրած միջավայրէն:

Այդ միջավայրն ալ, որ գերազանցօրէն հրէական է, մեզի կը ներկայանայ ո'չ միայն ազգայնական՝ այլ նաեւ խորապէս կապուած հին աւանդութիւններուն եւ օրէնքներուն:

Աւելցնենք նաեւ, որ ըստ վերոյիշեալ հեղինակներուն, Դ. Աւետարանիչը ընտրած է այնպիսի նիւթեր, որոնք աւելի յարմար էին իր ապրած անմիջական շրջապատին, որ յունական է: Հետեւաբար իր Աւետարանէն կը պակսին բոլոր այն նիւթերը, որոնք կրնային խորթ թուիլ իր օտարազգի ընթերցողներուն:

Windisch, որուն համար համաբարբառ երեք աւետարանները պատմական արժէք մը չեն ներկայացներ, աւելի առաջ երթալով կը

98. Դ. Աւետարանի մէջ կան նիւթեր, որոնց կը հանդիպինք նաեւ համաբարբառ աւետարաններու մէջ. այսպէս, Յիսուսի մկրտութիւնը, վաճառականները՝ տաճարէն դուրս վռնտելը, հացերու բազմացումը, Յիսուսի ջուրին վրայէն քայլելը, Բեթանիայի մէջ՝ կնոջ կողմէ Յիսուսի ոտքերուն իւղով օծումը, Յիսուսի Երուսաղէմ մուտքը, Յիսուսի՝ Յուդայի կողմէ Հրեաներուն մատուցած մարգարէութիւնը, չարչարանները, եւայլն:

Հաստատել, թէ Յովհաննէս աւետարանիչ տեսնելով երեք աւետարաններու մէջ զտնուելու պահասաւոր կողմերը, ուղած է այնպիսի աւետարան մը գրել, որ երեւան Հանէ միւս աւետարաններու թերութիւնները եւ անարժէք ըլլալը, որպէսզի անոնք ժողովուրդի ձեռքէն եւ հրապարակէն անհետ կորսուին:

T. Sigge եւ բոլոր անոնք, որոնք կ'ուզեն Հաստատել, թէ Դ. Աւետարանի հեղինակը ձեռքի տակ ունեցած է երեք աւետարանները, հետեւեալ փաստերը կը դնեն մեր առջեւ:

Դ. Աւետարանի մէջ, Յովհաննէս առաքեալ, երկարօրէն պատմել է ետք Յիսուսի՝ սուրբ Հաղորդութիւն Հաստատելու խոստումը, վերջին ընթրիքի ատեն, սակայն, սուրբ Հաղորդութեան Հաստատումի նկարագրութիւնը զանց կ'ընէ, նկատի առնելով, որ միւս երեք աւետարանիչները այդ մասին գրած են արդէն:

Յովհաննէս, նպատակ ունենալով լրացնել միւս աւետարաններու մէջ պակաս կէտերը, կը պատմէ նոր դէպքեր, հրաշքներ, քարոզներ որոնք չկան միւսներուն մօտ, եւ զանց կ'ընէ այն դրուագներու նկարագրութիւնը, որոնք արդէն կը գտնուին միւս աւետարաններուն մէջ:

Օրինակ, Դ. Աւետարանիչը զանց ըրած է Յովհաննէս Մկրտիչի քարոզները եւ անոր բանտարկութեան նկարագրութիւնը, Յիսուսի՝ անապատին մէջ ունեցած փորձութիւնները, տաճարէնէն առաքեալներու ընտրութիւնը, Յիսուսի այլակերպութիւնը, եւայլն, որոնք արդէն միւս երեք աւետարաններու մէջ լայնօրէն նկարագրուած են:

Յովհաննէս Աւետարանիչ, թէեւ զանց ըրած է այն նիւթերը, որոնք կը գտնուին իրմէ առաջ գրուած աւետարաններուն մէջ, սակայն, տեղեակ է անոնց եւ ստէպ ազնարկներ ունի անոնց մասին:

Այսպէս, անիկա թէեւ չի խօսիր Յիսուսի՝ Նազարէթ քաղաքը բնակած ըլլալու մասին, բայց կ'ազնարկէ ատոր, գրելով «գտանք Յիսուսը, Յովսէփի Որդին, Նազարէթէն»⁹⁹:

Դ. Աւետարանիչը, թէեւ չէ յիշատակած Յովհաննէս Մկրտիչի բանտարկութիւնը, սակայն տեղեակ է այդ դէպքին. «այն ատեն Յովհաննէս դեռ բանտ գրուած չէր»¹⁰⁰:

Նոյն անդրադարձութիւնները կրնանք ընել նաեւ առաքեալներու ընտրութեան¹⁰¹, Յուդայի մատնութեան մասին¹⁰²:

C. K. Barrett¹⁰³, երկար ուսումնասիրութեամբ, ցոյց կու տայ

99. Յովհ. Ա. 45:

100. Յովհ. Գ. 24:

101. Յովհ. Զ. 70, ԺԵ. 20, Ի. 26:

102. Յովհ. Զ. 64, ԺԲ. 6, ԺԳ. 2, 27:

103. The Gospel according to St. John, էջ 34-36:

այն նիւթերը, որոնցմէ Յովհաննէս առաքեալ օգտուած կ'երեւի¹⁰⁴:

Նմանութիւններ կան նաեւ հետեւեալ համարներուն մէջ, Յովհ. Ա. 27 եւ Մարկոս Ա. 7, Յովհ. Զ. 20 եւ Մարկոս Զ. 50, Յովհ. Զ. 69 եւ Մարկոս Ը. 29, Յովհ. ԺԳ. 13 եւ Մարկոս ԺԱ. 9-11:

Բանասէրներ զգալի նմանութիւններ գտած են Յովհաննէսի եւ Ղուկասի աւետարաններու միջեւ, մասնաւորապէս Քրիստոսի չարանքներու եւ յարութեան նկարագրութիւններու մէջ¹⁰⁵:

Սատանան՝ Յուդայի մէջ մտնելուն գաղափարը յատուկ է Յովհաննէսի եւ Ղուկասի:

Դարձեալ սոյն՝ երկու աւետարանիչները միեւնոյն գաղափարները կը յայտնեն՝ Յիսուսի երկինքէն խաղաղութիւն¹⁰⁶ բերելու եւ Ս. Հոգիին կատարելիք դերի մասին, եւայլն:

M. E. Boismard Յովհ. ԺԹ. 25-27 եւ Ի. Գլուխներուն մէջ, Ղուկասի աւետարանէն շատ մը հետքեր գտնելով, կ'եզրակացնէ թէ Յովհաննէս գործօն դեր ունեցած է Ղուկասի աւետարանի շարադրութեան մէջ եւ նոյնիսկ կարգ մը նիւթեր վերամշակած է¹⁰⁷:

Fr. C. Grant կ'ենթադրէ, թէ Ղուկասն է որ կախում ունի Դ. Աւետարանէն¹⁰⁸:

Հակառակ վերոյիշեալ բանասէրներուն, անդին կան շարք մը ծանրակշիռ խօսք ունեցող հեղինակներ, ինչպէս Lagrange, Büschel, Wikenhauser եւ ուրիշներ, որոնք կը համարին, թէ Դ. Աւետարանը, անկախ, ինքնաբաւ գործ մըն է, որ ո'չ մէկ կապ ունի միւս աւետարաններուն հետ:

Ըստ Bultmannի և Gardner-Smithի¹⁰⁹ Դ. Աւետարանի հեղինակը չէ տեսած իրմէ առաջ գրուած երեք համաբարբառ աւետարանները: Իրարու հակընդդէմ կարծիքներու այս դժուարահի մէջէն ելլելու եւ տրամաբանական լուծում մը գտնելու նպատակով, այսօր, շատեր, հետեւեալ ձեւով կը մօտենան հարցին:

Կարելի չէ ուրանալ, որ Դ. Աւետարանը եւ համաբարբառ երեք աւետարանները, փոխադարձաբար, գոնէ ինչ ինչ նիւթերու մէջ, իրարու հետ առընչութիւն մը կը ցուցաբերեն:

104. Հմտ. Յովհ. Զ-է եւ Մարկոս Զ. 34 - Ժ. 1:

105. E. OSTY, Les points de contact entre le récit de la Passion dans St. Luc et St. Jean.

106. Ղուկաս Ա. 79, Բ. 14, 19, է. 50, ԺԹ. 38, 42, ԻԴ. 36:

107. M. E. BOISMARD, Saint Luc et la rédaction du quatrième évangile, 1962, էջ 210-211:

108. F. C. GRANT, Was the author of John dependent of Luke, JBL, 1937, էջ 285-307:

109. GARDNER-SMITH, St. John and the Synoptic Gospels, Cambridge, 1938.

Սոյն առնչութիւնը եւ նմանութիւնները բացատրելու համար, մասնագէտները տարուած են մտածելու, թէ չորս աւետարաններու հին, անգիր ու կենդանի աւանդութիւնները, ծնունդ առած են միասին, զարգացած են միասին, շատ անգամ միեւնոյն միջավայրին մէջ (Երուսաղէմ, Անտիոք) :

Ղուկասի մօտ տեսնուող Յովհաննէսեան աղբեցութիւնը կամ Յովհաննէսի մօտ գտնուող համաբարբառ աւետարաններու նմանութիւնները, ո՛չ թէ ուղղակի, այլ բերանացի, առաջին շրջանի աւանդութիւններու մէջ պէտք է փնտռել :

Յովհաննէս առաքեալ, եթէ աչքին առջեւ չէ ունեցած միւս երեք աւետարանները, բայց անոնց պարունակութեան ծանօթ է բերանացի աւանդութեան միջոցով :

Դարձեալ Յովհաննէս առաքեալ, եթէ համաբարբառ աւետարաններու մէջ գտնուող նիւթերէն շատերու մասին յիշատակութիւն չ'ըներ, ըսել չէ թէ տեղեակ չէ այդ նիւթերուն կամ կ'ուրանայ զանոնք :

Իր իսկ խոստովանութեամբ, Յովհաննէս նպատակ չէ ունեցած Քրիստոսի բոլոր գործերը եւ խօսքերը գրի առնել¹¹⁰ :

Անիկա, ո՛չ թէ միւս աւետարանները սրբագրելու, անոնց թերի մասերը լրացնելու, ո՛չ ալ զանոնք «հրապարակէն անհետացնելու» նպատակաւ գրած է իր աւետարանը, այլ ունենալով իր ուրոյն ծրագիրը, անոր համեմատ ընտրած կ'երեւի իր նիւթերը եւ գրի առած է զանոնք¹¹¹ :

Ըսենք նաեւ, որ արդի քննադատներէն ոմանք հետեւեալ զանադանութիւնը կ'ընեն :

Հին շրջանին, Յովհաննէսի աւանդութիւնը կը տարածուէր՝ համաբարբառ աւետարաններու աւանդութեան հետ ղուգահեռ : Ահա, այդ հին շրջանին է, որ Յովհաննէսեան աւանդութիւնը՝ իր աղբեցութիւնը թողած է երեք աւետարաններու վրայ, որոնց մէջ իսկապէս նշմարելի են Դ. Աւետարանին հետքերը, եւ որոնք շատ հին ըլլալու կնիքը կը կրեն :

Իսկ վերջին շրջանին, երբ երեք աւետարանները արդէն տարածուած ու շատերու ծանօթ էին, Յովհաննէսի աւանդութիւնն ալ զարգացած ըլլալով, գրի առնուած է միւսներէն ետք :

Վէճը կը շարունակուի : Ապագային, աւելի խոր ուսումնասիրութիւններ պիտի կարենան անշուշտ գոհացուցիչ լուսաբանութիւն մը տալ, Դ. Աւետարանի եւ համաբարբառ երեք աւետարաններու փոխադարձ կախումնաւորութեան մասին :

110. Յովհ. Ի. 30-31 :

111. Յովհ. ԻԱ. 31 :

ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՉՈՐՐՈՐԴ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Ըսենք թէ Դ. Աւետարանը, իր գրեւորւելով, մտածելակերպով եւ գաղափարներով կը տարբերի համաբարբառ երեք աւետարաններէն եւ տարբեր ուղի է մը կ'ընթանայ :

Այս տարբերութիւնը առաջ կու գայ ոչ միայն Յովհաննէս առաքեալի անձնական խառնուածքէն, այլ նաեւ իր շրջապատէն, եւ այդ շրջապատին մէջ տիրող մտայնութենէն, մշակոյթէն եւ զանազան կրօնական հոսանքներէն :

Դ. Աւետարանի աւանդութիւնը ծնաւ եւ ապրեցաւ, ամէնէն առաջ, հրէական միջավայրի մէջ :

Այդ շրջանի Հրեաները կարելի է բաժնել գլխաւոր երկու մասի. պաղեստինեան եւ արտապաղեստինեան հրէութիւն :

Պաղեստինի մէջ գոյութիւն ունէին կրօնական զանազան հոսանքներ : Կար ռաբբունիներու հրէութիւն, ֆարիսէի հրէութիւն եւ հելլենասէր հրէութիւն :

Բացի կրօնական աղանդներէն (փարիսեցի, սադուկեցի, սամառացի, եւայլն) գոյութիւն ունէին նաեւ փիլիսոփայական զանազան վարդապետութիւններ, նոր-Պլատոնականութիւն, Գնոստիկութիւն, եւայլն :

Տարակոյս չկայ թէ Յովհաննէս առաքեալ կրած է իր միջավայրի աղբեցութիւնը :

Հարց է, սակայն, թէ Յովհաննէս ինչ նիւթերու մէջ եւ ինչ չափով ազդուած է իր շրջապատէն :

Դ. Աւետարանի յառաջաբանը, օրինակ, վեհասլաց գաղափարներով հիսուած գրութիւն մըն է, ուր գործածուած «բան» բառը, շատ շատերու համաձայն, առնուած է յունական իմաստասիրութենէն :

Ըստ արդի շարք մը բանասէրներու, Յովհաննէս առաքեալ սնած է հելլենականութեամբ եւ ազդուած խորհրդապաշտ կրօններէ :

A. Loisy¹¹² կ'ըսէ, թէ Դ. Աւետարանին առաջին խմբագրողը հեթանոսութենէ քրիստոնէութեան դարձած Եփեսացի մըն է, որ խորհրդապաշտ տարբերով հելլենացուցած է Քրիստոսի վարդապետութիւնը :

A. Schweitzerի համաձայն Դ. Աւետարանի հեղինակը, Իզնատիոս Անտիոքացիի նման, հելլենացուցած է Պօղոս առաքեալի քաղաքական, մարդկային փրկադրութեան՝ Պօղոսեան գաղափարին տեղ, ղեկով հաւատքը դէպի անմահութիւն :

112. A. LOISY, Le Quatrième Evangile, 1921, էջ 65-71 :

Հատ W. Bousset¹¹³, վերջին աւետարանը մեծապէս ազդուած է խորհրդապաշտական կրօնքներէ եւ աստղաբաշխական աղանդներէ:

H. W. Rigg¹¹⁴ եւ E. C. Colwell¹¹⁵ այն կարծիքէն են, որուն համաձայն Դ. Աւետարանը, քրիստոնէութեան յարմարցում մըն է հելլենական աշխարհին մատչելի լեզուով:

C. H. Dott¹¹⁶ կ'ուզէ հաստատել, թէ Դ. Աւետարանի մէջ գոյութիւն ունեցող շատ մը դադափարներ, խորհրդանշաններ, բացատրութիւններ, առնուած են հին Կտակարանէն. կարգ մը դադափարներ առաջ եկած են ռաբունիական հրէութենէ, իսկ ուրիշ տարրեր ներմուծուած են խորհրդապաշտ գրութիւններէ:

Dott ընդգծելով հանդերձ, թէ Դ. Աւետարանը իր խորքին մէջ մեծապէս կը տարբերի փիլոնի փիլիսոփայութենէն եւ ուրիշ խորհրդապաշտական գրութիւններէ, կ'ընդունի սակայն, որ հոն գրտնուող ինչ ինչ յղացումներ, կը կրեն պղատոնեան ազդեցութիւն:

F. M. Braun¹¹⁷ աւելի մեղմ գտնուելով, կ'ըսէ, թէ Դ. Աւետարանին եւ խորհրդապաշտական գրութիւններու միջեւ տեսնուող նըմանութիւններէն պէտք չէ հետեւցնել, թէ Յովհաննէս առաքեալ գերական կախումնաւորութիւն մը ունի այդ գրութիւններէն, քանի որ անոնցմէ շատեր՝ Դ. Աւետարանէն ետք գրուած են:

Նոյնիսկ կարելի է ընդունիլ թէ խորհրդապաշտական այդ գրութիւններու մէջ է, որ կայ Դ. Աւետարանի ազդեցութիւնը:

Իսկ Դ. Աւետարանի մէջ գտնուող հելլենական տարրերը առաջ եկած են հելլենական միջավայրէն, որ արդէն Քրիստոսէ առաջ գոյութիւն ունէր:

Հատ վերոյիշեալ հեղինակին, Յովհաննէսի՝ հելլենական բառաւորներէն եւ դադափարաբանութենէ կրած ազդեցութիւնը պէտք չէ չափազանցել, քանի որ խորհրդապաշտական այդ գրականութեան մէջ կան տիեզերաբանական եւ մարդաբանական այնպիսի յղացումներ, որոնք բոլորովին ներհակ կ'ընթանան Յովհաննէսի քրիստոնէական դադափարներուն հետ:

Խումբ մը ուրիշ մասնադէտներու կարծիքով, Սիւրիոյ եւ Պաղեստինի մէջ տարածուած Գնոստիկեան վարդապետութենէն է, որ ազդեցութիւն կրած է Յովհաննէս առաքեալ:

113. W. BOUSSET, *Kyrios Christos*, 1913, էջ 186-222:

114. H. W. RIGG, *The Purpose of the Fourth Gospel (The Church Quarterly Review, 1935, էջ 1-37)*:

115. E. C. COLWELL, *The Fourth Gospel and the struggle for Responsibility, Journal of Religion*, 1934, էջ 286-305:

116. C. H. DOTT, *The Interpretation of the Gospel*, Cambridge, 1953.

117. F. M. BRAUN, *Hermétisme et Johannisme*, Rév. Thom., 55 (1955), էջ 28-42 եւ 259-290:

M. Lidzbarski և R. Reitzenstein գիտնականներու կողմէ՝ Գնոստիկութեան եւ Մազդէականութեան մասին լոյս տեսած հրատարակութիւնները նոր զարկ մը տուին արեւելեան Գնոստիկութեան ուսումնասիրութիւններուն:

1915-1925ի շրջանին, Lidzbarski, թարգմանաբար հրատարակեց Մազդէական աղանդներուն վարդապետական գրութիւնները:

Reitzenstein ուսումնասիրելով Մազդէական եւ այլեւայլ աղանդներու գրութիւնները, ուզած է վերականգնել պարսկական դիցաբանական էակի մը դէմքը, որ ըստ իրեն, տարածուած եւ ճանչցուած աստուածութիւն մըն էր, Միջին Արեւելքի եւ միջերկրականեան երկիրներու մէջ եւ իր ազդեցութիւնը գործած է հրէութեան եւ քրիստոնէական կրօնքին, հետեւաբար նաեւ աւետարաններու վրայ:

Վերոյիշեալ դիցաբանական էակը ներկայացուած է որպէս լուսաւոր դէմք մը, որ երկինքէն ինչպէս է մութ նիւթին մէջ: Խաւարային ուժեր յաղթելով սոյն լոյսին, զայն կը տարտղնեն ասդին անդին: Բայց այդ տարտղնուած լոյսի կտորներէն կը ձեւակերպուի նիւթական աշխարհը եւ մարդոց մարմինները:

Դեւերը կ'աշխատին մոռցնել տալ՝ այդ լոյսի կտորներէն առաջ եկած էակներուն, իրենց ծագումը: Այն ատեն, Գնոստուած՝ երկինքէն աշխարհ կ'իջեցնէ ուրիշ լուսեղէն էակ մը՝ իր Որդին եւ իր պատկերը: Այս էակը, մարդկային կերպարանք ունենալով, անճանաչելի կը մնայ դժոխային ուժերուն եւ կը յաջողի որպէս փրկիչ, յայտնել միւս էակներուն, իրենց երկնային ծագումը, կը յիշեցնէ իրենց երկնային հայրենիքը եւ կ'աւետէ անոնց, իրենց ազատագրումը եւ վերադարձը դէպի երկինք:

Այսպէսով, անիկա կը հանդիսանայ փրկիչը մարդկութեան, որուն մէջ կը ճանչնայ մաս մը ինքզինքէն:

Իր ազատարարի առաքելութենէն ետք, այդ երկնային էակը կը վերադառնայ իր երկնային փառքին:

Իսկ երկրիս վրայ տարտղնուած եւ նիւթական մարմին զգեցած լոյսի փշուրները, իրենց մահէն ետք պիտի վերադառնան երկինք, վերստին միանալու իրարու եւ ձեւացնելու նախկին լոյսը:

Բնական է, արդէ բանասէրներէն ոմանք, իրանեան այս աղանդին ազդեցութիւնը ուղեցին տեսնել նոր Կտակարանի գրութիւններուն մէջ:

Լohmeyerի համաձայն՝ Յայտնութեան գիրքը, Կողոսացոց եւ Եփեսացոց Պողոսի նամակները, Դիբելիուսի համաձայն՝ Պողոսի Եփեսացոց նամակները, Windischի համաձայն՝ Պողոսի Եփեսացոց նամակը, Bauerի եւ Bultmannի համաձայն՝ Դ. Աւետարանը կրած են Մազդէականութեան ազդեցութիւնը:

Մազդէականութիւնը մեղի կը ներկայանայ գլխաւոր երկու երեսներով. տիեզերական եւ փրկագործական:

Bultmann կ'աշխատի ցոյց տալ, թէ Դ. Աւետարանը, յատկապէս Յիսուսի յայտնութեան վերաբերեալ վստաքերուն մէջ է, որ մեծապէս ազդուած է Մազդէական կրօնքի փրկագործութեան վարդապետութենէն:

Յիսուս, ճիշտ ինչպէս կը դաւանէին Մազդէականները, երկինքէն ղրկուած լոյսն է, որ խաւարի իշխանութեանց դէմ կը պայքարի, անոնց ձեռքէն մարդիկը ազատելու համար:

Մազդէական աղանդի բառամթերքէն, «լոյս», «խաւար», «ճշմարտութիւն», «սուտ», «ազատութիւն», «գերութիւն», եւայլն, բառերը կը տեսնուին նաեւ Դ. Աւետարանին մէջ:

Վերոյիշեալ բանասէրներու կարծիքներուն պատասխանելէ առաջ, քանի մը խօսք ալ ըսենք Գնոստիկեան նորայայտ գրութիւններու մասին, որոնցմէ, կարգ մը բանասէրներու համաձայն, Դ. Աւետարանը ազդեցութիւն կրած է:

1945ին, Վերին Եգիպտոսի, Նակահամմատի¹¹⁸ կոչուած գիւղին մօտերը, գիւղացի մը, դէպքով, ժայռոտ ներքնուղիի մը մէջ, կը գտնէ կարաս մը, որուն մէջէն կ'ելլեն, պապիւրոսի վրայ գրուած ձեռագիրներ, մեծ մասով՝ ցարդ մեզի անծանօթ:

Այդ ձեռագիրներուն մէջ, բոլորն ալ դատերէն գրուած, կան «Ճշմարտութեան աւետարանը», «Յովհաննէսի անվաւեր աւետարանը», «Թոմասի աւետարան», «Փիլիպպոսի աւետարան», եւայլն, որոնք թէեւ նմանութիւններ ունին Դ. Աւետարանին հետ, սակայն, ըստ բանասէրներու մեծամասնութեան, ընդհանրապէս երկրորդ կամ երրորդ դարու գործեր ըլլալով, անոնք է որ ազդեցութիւն կրած են Դ. Աւետարանէն¹¹⁹:

Վաւերական մեր չորս աւետարաններէն առաջ, արդեօք գոյութիւն ունէ՞ր Գնոստիկեան վարդապետութիւն մը, որ իր հետքերը թողած ըլլայ աւետարանական բերանացի եւ գրաւոր աւանդութիւններու վրայ¹²⁰:

Սխալ պիտի ըլլար ժխտական պատասխան տալ վերոյիշեալ հարցումին: Ընդունելով հանդերձ նման վարդապետութեան կամ վար-

118. J. DORESSE, Les livres secrets des Gnostiques d'Egypte, Paris, 1958.

119. G. QUISPEL, L'Evangile de Jean et la Gnose, dans l'Evangile de Jean, Etudes et Problèmes, էջ 197-208:

120. Քրիստոնեայ գնոստիկեանի մը (Բ. եւ Գ. դար) կը պատկանին հաւանաբար, «Տաղք Սողոմոնի» գրութիւնը, որ կազմուած է 42 երգերէ: Լեզուն պատկերաւոր է եւ խորհրդապաշտ ոճ ունի: Հոն կը հանդիպինք լոյս, ճշմարտութիւն, կեանք, ուրախութիւն, կենդանի ջուր, հոգի սուրբ, օէր, եւայլն բառերու, որոնք կը պատկանին առաւելապէս Յովհաննէսի բառամթերքին: Գնոստիկեան տարբերով լի այս գրութիւնը չի կրնար ազդած ըլլալ Դ. Աւետարանին վրայ, այլ ընդհակառակն, այս գրութիւնն է որ կախում ունի Դ. Աւետարանէն, քանի որ աւելի ուշ շրջանի կը պատկանի:

դապետութիւններու գոյութիւնը, տակաւին քաւարար տուեալներ չկան ճշգրիտ եւ լման գաղափար մը կազմելու համար անոնց մասին:

Աւետարաններու վրայ ազդեցութիւն ընող գրութիւններու մասին մեր այս աշխատասիրութիւնը պակասաւոր պիտի ըլլայ, եթէ երկու խօսք ալ չըսենք Քրոմարանի գիւտի մասին:

1947ին, Յուդայի անապատին՝ Վատի Քրոմարանի քարայրին մէջ, արաբ գիւղացի մը, գտաւ «Մեռած ծովի ձեռագիրներ» կոչուած գրութիւնները, որոնք, իրենց կարգին որոշ նմանութիւններ կը յայտարարեն Պողոս առաքեալի թուղթերուն, համաբարբառ երեք աւետարաններուն եւ գլխաւորապէս Դ. Աւետարանին հետ:

Սոյն գրութիւններուն մէջ կը տեսնուին Յովհաննէսեան բառեր ու բացատրութիւններ:

Քրոմարանի մէջ գտնուած ձեռագիրներու մէջէն, մեր նիւթին հետ կապ ունի, մասնաւորապէս, «Հասարակութեան կանոնը» կամ «Աշակաւորին առձեռնը», «Ներգործութիւն շնորհակալութեան տաղերը», «Պատերազմի կանոնը», «Մեկնութիւն Ամբակումի», եւայլն¹²¹:

Վերոյիշեալ գրութիւններու մէջ, մանաւանդ «Հասարակութեան կանոն» ձեռագիրը, կը պարունակէ «լոյսի ու խաւարի պայքար»ի մասին յղացումներ: Հոն կան նաեւ հետեւեալ բացատրութիւններ. «լոյսի որդիներ եւ խաւարի որդիներ», «լոյսի իշխանը եւ խաւարի հրեշտակը», «լոյսի եւ խաւարի ոգիներ», «լոյսի եւ խաւարի ճամբաներ», «հոգի ճշմարտութեան եւ չարութեան»:

Վերջապէս, ինչպէս Գնոստիկեան վարդապետութեան մէջ, հոս ալ կան հետեւեալ հակադրութիւններ. Աստուած – աշխարհ, լոյս – խաւար, ճշմարտութիւն – սուտ, մարմին – ոգի, վերը – վարը, լոյսի եւ խաւարի գլուխը, իշխանը կամ հրեշտակը, եւայլն:

K. G. Kuhn, A. Dupont – Sommer¹²² եւ ուրիշներ վերոյիշեալ բացատրութիւններուն մէջ, որոշ ազդեցութիւնը կը տեսնեն Մազդէական կրօնքին:

Գալով աւետարաններուն, ճիշտ է թէ նման բացատրութիւններու կը հանդիպինք, մասնաւորապէս Դ. Աւետարանին մէջ, սակայն ըստ կրօնագիտական նիւթը եւ ոգին բոլորովին տարբեր են իրարմէ:

Եթէ պիտի ընդունինք ազդեցութեան մը գոյութիւնը, պէտք է անուղղակի ազդեցութեան մը մասին խորհիլ:

Գիտենք, թէ Յովհաննէս առաքեալ, Յիսուսի աշակերտելէ առաջ, աշակերտած է Յովհաննէս Մկրտիչին:

121. Ասոնց վրայ աւելցենք նաեւ Եգիպտոսի մէջ գտնուած՝ «Դամասկոսի վաւերագիր» կոչուած գրութիւնը, որ կապ ունի Քրոմարանի ձեռագիրներուն հետ:

122. A. DUPONT – SOMMER, Nouveaux aperçus sur les manuscrits de la Mer Morte, Paris, 1953, էջ 157-172:

Արդ, կարգ մը բանասէրներու համաձայն, եթէ Յովհաննէս Մը-կըրտիչի աշակերտները Քրիստոսի հասարակութեան հետ շփումներ ունէին, բնականաբար ծանօթ ըլլալու էին նաեւ այդ հասարակութեան կողմէ ընդունուած վարդապետութեան:

Յովհաննէս առաքեալն ալ, այս ձեւով, անուղղակի ազդուած կրնայ ըլլալ անոնց բառամթերքէն եւ գաղափարներէն:

Նկատի առնելիք ուրիշ կարեւոր կէտ մըն ալ կայ:

Անուրանալի ճշմարտութիւն մըն է, որ Յովհաննէս առաքեալ, ինչպէս նաեւ միւս աւետարանիչները մեծապէս ներշնչուած են հին Կտակարանէն:

Դ. Աւետարանը լի է սուրբ գրային գաղափարաբանութեամբ եւ բառամթերքով: Ինչ ինչ բացատրութիւններ, որոնք յատուկ են Յովհաննէս աւետարանիչին, առնուած են, ո՛չ թէ արեւելեան կրօնքներէն, ինչպէս կ'ուզեն բանասէրներէն ոմանք, այլ ուղղակի Հին Կտակարանէն:

Միւս կողմէ, սակայն, նկատի առնելով որ Յովհաննէս, երկարատեւ ապրած ըլլալով հելլենական միջավայրին մէջ, ընտելացած է յոյն մշակոյթին եւ մտածելակերպին, եւ բնականաբար ազդուած է անոնցմէ:

Յետոյ, բնական է, որ Յովհաննէս՝ քանի որ իր աւետարանը կը գրէր հեթանոսութենէ դարձած քրիստոնեաներու համար, անոնց մատչելի ըլլալու նպատակով, գործածէր անոնց բառամթերքը:

P. Benedetto Preteի հետ կրնանք եզրակացնել. «Յովհաննէսի մտածողութիւնը... խարսխուած կը մնայ Հին Կտակարանի աւանդութեան մէջ...: Չորրորդ աւետարանիչը, սակայն, զանց ըրած է բոլոր այն բաները, որոնք զուտ հրէական կ'երեւէին, որով նաեւ անմբռնելի իր ընթերցողներէն: Ընդհակառակն, անիկա ի յայտ բերաւ, ինչ որ հասկնալի եւ հաճելի պիտի ըլլար անոնց մտայնութեան: Անտարակոյս իր լեզուի ամէնէն յատկանշական եզրները եւ բացատրութիւնները՝ ինչպէս «բան», «ճշմարտութիւն», «լոյս», «Աստուծոյ ծանօթութիւն», «կեանք», «հոգի», եւայլն, բացատրութիւնները, որոնք նոր երանգաւորում մը կու տան աւետարանական ճշմարտութեան, պէտք էին բաւական լաւ ընդունելութիւն գտնել հելլենական մշակոյթ ունեցող ընթերցողներուն մօտ»¹²³:

Այս ըսելով, կողմնակից չենք այն կարծիքին, որուն համաձայն Դ. Աւետարանը էապէս կը տարբերի համաբարբառ միւս երեք աւետարաններէն¹²⁴:

123. P. BENEDETTO PRETE, *Il messaggio della salvezza*, Դ. հատոր 1969, էջ 852:

124. C. H. DOTT, *Historical Tradition in the Fourth Gospel*, Cambridge, 1963.

Թէ՛ համաբարբառ երեք աւետարաններու եւ թէ՛ Դ. Աւետարանի զլիաւոր նիւթն է պատմական Յիսուսը, անոր խօսքերը ու գործերը, միայն այն տարբերութեամբ, որ Յովհաննէս ուրիշ խառնուածքի տէր քան միւս աւետարանիչները, իր նկարագրին ու մտածելակերպին կնիքը դրած է իր գործին վրայ:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԱՎԵՏԱՐԱՆԻ ԼԵԶՈՒՆ ԵՒ ՈՃԸ

Յովհաննէս աւետարանիչ, նոյն ժամանակաշրջանին, Koinè կոչուած ժողովրդական լեզուով գրած է իր աւետարանը:

Աղքատ է իր բառամթերքը: Անիկա, սովորաբար չոնի Մարկոսի կենդանի ոճը, ո՛չ ալ Ղուկասի լեզուի ճկունութիւնը, բայց կը շարունակէ իր զարմնէ ընթերցումը: Կը շարունակէ արձակով մը հաճելի կը դարձնէ ընթերցումը: Գիտէ երբեմն, խորհրդապաշտ եւ վերացական սլացքով, վսեմ գաղափարներու աշխարհը փոխադրել իր ընթերցողը:

Երբեմն ալ, ներքին ջերմութիւն մը կը տարածուի իր գրութեան մէջ եւ թեթեւ յուզականութեամբ մը կը թրթռայ փր տողերը, որոնք ներդաշնակ քերթուածի մը տպաւորութիւնը կը թողուն ընթերցողին վրայ:

Պարզ է եւ անկեղծ, երբեմն զուսպ, բայց ուժեղ. ան ստէպ կը յաջողի վարակել ընթերցողը իր հաղորդականութեամբ: Տեղ տեղ իր ոճը կը դառնայ շնչող, վառ, ուր ցոյց կու տայ արուեստագէտի մը խառնուածքը:

Անիկա կը սիրէ կրկնել նոյն նիւթերը, անոնց մէջ խորանալու եւ նոր երեսներ երեւան հանելու նպատակով: Իր կրկնութիւնները ո՛չ թէ կը տկարացնեն՝ այլ կը զօրացնեն իր մտածումները: Իր տողերուն յօրինուածքը եղական ընթացք մը ունի:

Սովորութիւն ունի վերլուծումներով եւ խորհրդածութիւններով ընդարձակել իր նիւթը:

Սեմաբանութիւնը զգալի հետքեր թողած է թէ՛ իր լեզուին եւ թէ՛ իր ոճին վրայ:

Նոր Կտակարանի ամէնէն ինքնատիպ գրիչներէն է ան:

ՌԻՐ ԵՒ ԵՐԲ ԳՐՈՒԱԾ Է

ՉՈՐՐՈՐԴ ԱՎԵՏԱՐԱՆԸ

Գիտենք, թէ Յովհաննէս առաքեալ խոր ծերութեան մէջ մեռաւ Եփեսոսի մէջ:

Պողիկրատ՝ Եփեսոսի եպիսկոպոսը, 190-195ի շրջանին, Հռոմի վիկտոր քահանայապետին ղրկած իր նամակին մէջ, պարծանքով կը

յիչէ թէ Յովհաննէս աւետարանիչի գերեզմանը կը գտնուի Եփեսոսի մէջ¹²⁵ :

Թանկագին է Երանոսի վկայութիւնը, որուն համաձայն Յովհաննէս, ընդառաջելով Ասիոյ եպիսկոպոսներու եւ քրիստոնեաներու փափաքին, լոյս ընծայած է իր աւետարանը :

Ս. Եփրեմ, ընդհակառակն, Տատիանոսի Diatessarôn-ի մեկնաբանութեան վերջաւորութեան կը գրէ. «Յովհաննէս գրեց զայն (աւետարանը) Անտիոքի մէջ, որովհետեւ երկրիս վրայ մնաց մինչեւ Տրայանոսի ժամանակ»¹²⁶ :

Ս. Եփրեմի սոյն վկայութիւնը, որ շատ հող չէ դառած, սակայն շատերու մտածել կու տայ, որ Յովհաննէս, եթէ իր աւետարանը Անտիոքի մէջ չգրեց, բայց սկսաւ զայն քարոզել նախ Պաղեստինի մէջ, յետոյ Անտիոք եւ հոսկ կեանքի վերջաւորութեան, որոշ զարգացումէ մը ետք, գրի առաւ զայն Եփեսոսի մէջ :

Անտիոքի մէջ, Յովհաննէս առաքելի քարոզութիւնը լաւագոյն կերպով կը բացատրէ այն նմանութիւնները, որոնք գոյութիւն ունին՝ մէկ կողմէ Դ. Աւետարանին, իսկ միւս կողմէ Ղուկասի Աւետարանին, Իգնատիոս հայրապետի նամակներուն եւ նաեւ «Տաղք Սողոմոնի» գրութիւններու միջեւ :

Գալով Դ. Աւետարանի հրատարակութեան թուականին, այսօր, բանասէրներու մեծամասնութիւնը միաձայն են զայն դնելու 90-100 շրջանին, որ կը համապատասխանէ նաեւ եկեղեցական հին աւանդութեան :

Հին Հայրերու համաձայն, Յովհաննէս իր աւետարանը գրեց խոր ծերութեան շրջանին. իսկ Canone Muratori (180) գրութեան համաձայն, Յովհաննէս Դ. Աւետարանը՝ Յայտնութեան գիրքէն ետք գրած է :

Եթէ ճիշտ է այս վկայութիւնը, այն աստիճանով առաջ ուրիշ տարի մը չենք կրնար նշանակել Դ. Աւետարանի հրատարակութեան որպէս թուական :

(Շար. 10)

Հ. ԵՓՐԵՄ ՏԵՐ-ՂԱԶԱՐԵԱՆ

125. H. E. 24. 2.

126. Տե՛ս Թարգմ. F. C. CONYBEARE, ZNW, 1902, էջ 193 :

LES REMINISCENCES DE L'ARCHITECTURE ARMENIENNE EN OCCIDENT

L'empereur de Byzance, Constantin Porphyrogénète, dans son livre, «La Vie de Basile», parle de son grand-père, l'Empereur Basile 1er, en termes élogieux et enthousiastes, et met presque un point d'honneur à relever que son grand-père Basile était de descendance arménienne, de la dynastie royale des Arsacides d'Arménie.

«L'Autocrate Basile — écrit-il — était du pays des Macédoniens, mais il était d'origine de la race des Arsacides d'Arménie»¹.

En ce IXe siècle, la cour de Byzance était plutôt une cour arménienne. Le jeune Empereur Michel l'Ivrogne avait pour mère l'Impératrice Théodora Mamigonian, l'épouse de l'Empereur Théophile, et comme tuteur, le frère de l'impératrice, le César Warte Mamigonian; tous deux de la célèbre maison des Mamigonian, les connétables héréditaires de l'Arménie.

C'est le César Warte Mamigonian qui, avec les savants arméniens de l'époque, Jean le Grammairien, de la maison Gamsaragan d'Arménie, qui fut patriarche de Constantinople, et Léon le Mathématicien, le neveu de Jean le Grammairien, lui aussi un Gamsaragan, réouvrit l'Université de Constantinople dans le palais de Magnavna et dont le premier recteur fut Léon le Mathématicien. Ainsi, à nouveau furent reprises les Etudes Hellenistiques à Byzance, d'où elles avaient été bannies depuis 529 ap. J.C., sous la pression de l'Eglise qui considérait que l'étude

1. CONSTANTIN PORPHYROGÉNÈTE, Vie de Basile: «Αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὠρμήατο μὲν ἐκ τῆς Μακεδόνων γῆς, τὸ δὲ γένος εἶχεν ἐξ Ἀρμενίων ἔθνους Ἀρσακῶν».